

УДК 94(438: 4–11“1991/2004”)

Олег ПІХ

СХІДНА ПОЛІТИКА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА В КОНТЕКСТІ ЇЇ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ (1991–2004)

З початком демократизації країн Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) і особливо з розпадом Радянського Союзу перед Польщею постали серйозні виклики, пов'язані з появою значної кількості незалежних держав, що були її сусідами. Республіка Польща (РП) перестала бути членом військово-політичних та економічних структур Східного блоку й одержала можливість проводити суверенну зовнішню політику. Це поставило перед керівництвом і зовнішньополітичним відомством країни завдання визначити місце Польщі в загальноєвропейській та світовій системі координат.

Мета статті – проаналізувати пріоритети й особливості зовнішньої політики РП у 1991–2004 рр. у контексті відносин з Україною, Російською Федерацією (РФ) і Республікою Білорусь (РБ).

В історіографії дослідження питання зовнішньополітичних пріоритетів РП та її співпраці зі своїми східними сусідами, що зацікавило як зарубіжних, так і українських авторів. Польські вчені – Р. Кужняр, К. Маженда, Я. Онишкевич, З. Цесаж, К. Щепанік – зосередилися на аналізі основних тенденцій і чинників при формуванні закордонної політики Польщі крізь призму геополітичних змін на європейському континенті, а також у зв'язку з розширенням НАТО та ЄС. Водночас Я. Драус, Р. Земба, М. Качмарські, Р. Чахор, К. Федорович намагалися простежити східну політику своєї країни у площині двосторонніх відносин. Подібний підхід у вивченні міжнародних позицій РП і різносторонніх аспектів польсько-білоруських та польсько-російських взаємин у контексті безпеки регіону знаходимо в розвідках російських і білоруських дослідників Н. Бухаріна, А. Русаковича А. Тихомірова. Вітчизняні автори – В. Гевко, І. Ільчук, Г. Максак, Т. Сидорук, С. Стоєцький, Л. Стрільчук, Н. Чорна – аналізували цілі, стратегію та напрями зовнішньополітичної діяльності Польщі в нових геополітичних умовах, акцентуючи насамперед на комплексі заходів польської політики щодо України. Зовнішньополітичну співпрацю РП і РБ охарактеризував О. Бориняк.

Після розпаду Організації Варшавського договору та Ради економічної взаємодопомоги Польща разом з іншими країнами ЦСЄ опиняється в “сірій”, або “буферній”, зоні безпеки. Перебуваючи на стику сфер впливу головних геополітичних гравців – Заходу і СРСР (згодом Росії), – вона змушена була шукати такий формат міжнародної співпраці, який би гарантував економічний розвиток, а головне – забезпечував національні інтереси у сфері безпеки.

Оскільки країни регіону на початковому етапі демократичної трансформації ні в економічному, ні у військово-політичному відношенні не могли претендувати на суб'єктність у міжнародних відносинах, польське керівництво шукало можливості посилення геополітичних позицій своєї держави через зміцнення зовнішньополітичних зв'язків, насамперед у межах субрегіональних структур. Для швидшого унезалежнення регіону ЦСЄ від впливів СРСР (згодом РФ) і зміцнення переговорних позицій із Заходом у лютому 1991 р. засновано Вишеградську групу, куди увійшли Польща, Чехословаччина (згодом окремо Чехія та Словаччина) й Угорщина. Підписанти оголосили курс на формування у своїх країнах правової держави, розбудову парламентської демократії, повагу до прав і свобод людини, прагнення інтегруватися в європейську політичну, економічну та безпекову систему¹. У 1993 р. в межах групи утворено Центральноевропейське порозуміння про вільну торгівлю, що мала на меті сформувати економічні підстави для подальшої інтеграції країн Вишеградської четвірки в європейські структури². Так, враховуючи цивілізаційні й історичні зв'язки та опираючись на спільні безпекові й економічні цілі країн ЦСЄ, польська влада офіційно проголосила курс на зближення із Заходом³. Стратегія полягала у прагненні представити себе невід'ємною частиною європейської спільноти народів, що поділяє загальноєвропейські принципи і цінності, а отже, відмова у прийомі до ЄС свідчила би про зраду Заходом цих цінностей. Щобільше, на західноєвропейські держави покладался тягар відповідальності за можливе формування нових “залізних зав'яз” і віддалення країн-кандидатів від демократичних традицій у разі блокування розширення ЄС. Зокрема на переговорах про асоціацію в 1991 р. польська делегація твердо наполягала на прийнятті політичного рішення щодо майбутнього приєднання, наголошуючи, що “технократичного підходу недостатньо в цих переговорах, оскільки перед нами поставлено історичне завдання: повернути Польщу до Європи, а Європу до Польщі”⁴.

Одним із вагомих чинників, що сприяв європейській інтеграції Польщі, було формування т. зв. Веймарського трикутника – особливого формату взаємодії Польщі

¹ Нечипоренко Ю. Геополітичні стратегії парламенту Польщі у контексті набуття членства в ЄС та НАТО / Ю. Нечипоренко // *Studia politologica Ucraino-Polona*. – 2014. – Вип. 4. – С. 78.

² Marzęda K. Pozycja geopolityczna Polski po 1989 roku / Katarzyna Marzęda // *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania. Koncepcje. Realizacja* / [red. nauk. Andrzej Gil i Tomasz Kapuśniak]. – Lublin; Warszawa, 2009. – S. 57.

³ Skubiszewski K. Informacja o polityce zagranicznej rządu. Przedstawiona w Sejmie X Kadencji – 26 kwietnia 1990 r. / Krzysztof Skubiszewski // *Exposé ministrów spraw zagranicznych 1990–2011*. – Warszawa, 2011. – S. 5–19; *Ejusdem*. Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej Polskiej w roku 1991. Exposé przedstawione na 65 posiedzeniu Sejmu RP – 27 czerwca 1991 r. / K. Skubiszewski // *Tam że*. – S. 21–38.

⁴ Цит. за статтею: Сидорук Т. Внутрішні і зовнішні фактори в процесі європейської інтеграції Польщі: висновки для України / Т. Сидорук // *Досвід вступу Польщі до Європейського Союзу: уроки для України: матеріали Міжнародного круглого столу (21 травня 2009 р.)* / [за ред. С. Федонюка]. – Луцьк: Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – С. 57.

з Німеччиною та Францією. Стратегічне партнерство і підтримка основних країн ЄС надавали польському керівництву впевненості, що політичне рішення про вступ у європейські інституції не буде змінено⁵. РП та ФРН із повоєнних часів мали низку невирішених територіальних питань. Остання як демократична держава вже не могла бути чинником дестабілізації, до того ж після об'єднання також прагнула відсунути “межу нестабільності” далі на схід⁶. У цьому напрямі інтереси країн збігалися. У 1990 р. Польща і Німеччина уклали договір про співпрацю, а в червні 1991 р. – договір про кордон, що фактично означало вирішення спірних моментів у відносинах двох держав. Після цього ФРН стала основним європейським партнером Польщі.

Важливим геостратегічним завданням зовнішньої політики РП того часу було намагання позбутися статусу “військової нейтральності” та вийти з ніші “сірої” зони безпеки. Нейтральний статус, на думку польського керівництва, в нових політичних умовах був занадто матеріально витратним й неефективним з погляду забезпечення національних інтересів. Водночас приєднання до НАТО та євроатлантичної системи цінностей і прийняття рішень мало забезпечити вирішення проблем безпеки, модернізації економіки і підвищення життєвого рівня населення. Принципи цієї політики були означені формулою: “суверенітет – безпека – розвиток”⁷. Також одним з основних напрямів зовнішньої політики РП було прагнення встановити тісні партнерські відносини зі Сполученими Штатами Америки (США). Суспільно-політичні трансформації у країнах ЦСЄ та розпад Радянського Союзу призвели до кардинальних змін на міжнародній арені, вивівши США у світові лідери як в економічній, так і у військово-політичній сфері. Саме тому після краху біполярної системи офіційна Варшава схильна була розглядати Вашингтон головним гарантом розвитку демократичних свобод у регіоні, а отже, і Північноатлантичний альянс, рішення якого асоціювалися з політикою США, міг бути вагомим чинником її безпеки⁸.

Варто наголосити, що перспектива приєднання Польщі до Північноатлантичного альянсу на початку 90-х років XX ст. була не настільки очевидною. Захід виявився неготовим до швидкого розпаду Східного блоку та Радянського Союзу зокрема, а тому потребував часу для формування позиції в нових умовах, що впливало з потреби визначення ролі чи навіть існування самого НАТО в ситуації закінчення холодної війни. Також західні країни побоювалися порушити тодішній геополітичний баланс у регіоні, адже РФ (що стала правонаступницею СРСР) продовжувала трактувати територію ЦСЄ як сферу свого впливу⁹. Росія позиціювала

⁵ Сидорук Т. Внутрішні і зовнішні фактори... – С. 55.

⁶ Левик Б. Балто-Чорноморський регіон: сучасний потенціал та перспективи / Б. Левик. – Маріуполь, 2015. – С. 23.

⁷ Kuźniar R. Wprowadzenie. Podstawy polityki zagranicznej RP / R. Kuźniar, K. Szczepanik // Polityka zagraniczna RP 1989–2002 / [pod red. R. Kuźniara, K. Szczepaniaka]. – Warszawa, 2002. – S. 28.

⁸ Кучик О. Євроатлантичний та європейський вимір “Веймарського Трикутника” у зовнішній політиці Республіки Польща / О. Кучик, А. Москалик // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – 2013. – Вип. 6(2). – С. 159.

⁹ Marzęda K. Pozycja geopolityczna Polski po 1989 roku. – S. 60.

себе як важливий “незалежний політичний центр прийняття рішень”, національні інтереси якого розповсюджувались і на колишні країни соціалістичного табору, внаслідок чого будь-які кроки Варшави в напрямі інтеграції у євроатлантичні інституції розглядала як загрозу своїй безпеці та національним інтересам. Міністр закордонних справ РП Кшиштоф Скубішевський щодо цього відзначав: “Час від часу в Москві давав про себе знати підхід, згідно з яким держави на зразок Польщі не могли бути визнані повноцінними партнерами Росії. Такий підхід був спричинений російським імперіалізмом і тягнє над нашими відносинами”¹⁰.

Поряд із цим до певного часу польська влада сама побоювалася робити рішучі кроки в напрямі НАТО, що пояснювалося як неоднозначною позицією щодо цього всередині польських еліт, так і присутністю до вересня 1993 р. на території Польщі Північної групи військ колишнього СРСР¹¹. Питання виведення цього контингенту вдалося владнати під час офіційного візиту Президента РП Леха Валенси до російської столиці 22 травня 1992 р. І лише після цього в документі про “Основи польської політики безпеки”, підписаного Президентом Польщі 2 листопада 1992 р., на офіційному рівні було задекларовано вступ у Північноатлантичний альянс¹². На практиці Варшава налаштувалась на поступовий розвиток відносин із НАТО, розраховуючи через заходи військового і політичного співробітництва зрештою досягти кінцевої мети – повноправного членства.

Просуваючись на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції, для Польщі важливим було налагодження конструктивного діалогу зі східними сусідами. Для РП із погляду національних інтересів були небажаними будь-які реінтеграційні проекти на пострадянському просторі, особливо це стосується військово-політичних союзів. Враховуючи це, головним пріоритетом східної політики стала підтримка незалежності й суверенності новоутворених держав і особливо це стосувалося України, Литви, Білорусі¹³. Така позиція стала фундаментальним принципом не лише для Польщі, а й мала важливе значення для підтримки самостійності колишніх радянських республік. Відтак від успіху реалізації польських інтересів у Східній Європі (тобто підтримки незалежності держав, які мали становити буферну зону між РП і РФ) залежала й успішність євроінтеграційної складової політики Польщі, оскільки вона розглядала свою східну зовнішню політику як продовження західного стратегічного вектора. Попри це східні сусіди Польщі наполягали на врахуванні власних інтересів. Насамперед це стосувалося РФ.

¹⁰ Цит. за кн.: Бухарин Н. Россия – Польша: Опыт двадцатилетних отношений: 90-е годы XX века – первое десятилетие XXI века / Н. Бухарин. – Санкт-Петербург, 2013. – С. 15.

¹¹ Земба Р. Отношения Польши с Российской Федерацией / Рышард Земба // Российско-польские отношения в зеркале геополитических концепций: Избранные статьи польских экспертов / [под ред.: С. Беленя, А. Скушпека, Д. Карнаухова, О. Петровской; пер. с пол.: Л. Бондарь, М. Корзо]. – Москва, 2015. – С. 90.

¹² Стоєцький С. Україна в зовнішній політиці Республіки Польща: євроатлантичний та європейський інтеграційний вимір. (Історико-політологічне дослідження) / С. Стоєцький. – Київ, 2009. – С. 71.

¹³ Onyszkiewicz J. Polska polityka wschodnia / Janusz Onyszkiewicz // Biuletyn informacyjny PWIN w Przemyślu. – 1996. – Nr 2. – S. 69.

Важливе значення для РП мала побудова партнерських стосунків із Росією. Після закінчення “холодної війни” на фоні глибокої трансформації геополітичної ситуації в Європі у польсько-російських відносинах розпочалися процеси системних перемін. Керівництво РФ неодноразово наголошувало на великій значимості для власних національних інтересів всієї Центрально-Східної Європи та Польщі зокрема, яка була одним із головних міжнародних гравців у цьому регіоні. Водночас, як уже було відзначено, польське керівництво розглядало налагодження стабільних, рівноправних і добросусідських відносин із пострадянськими республіками в контексті практичного втілення заходів щодо європейської та євроатлантичної інтеграції. Відтак традиційно складні й непрогнозовані відносини з РФ набували для Польщі стратегічного значення.

У 1991–1992 рр. у польських політичних колах було побоювання, що офіційна Москва знову вдаватиметься до дій щодо втягнення РП у свою орбіту впливу. Активізація прозахідних настроїв у Польщі значною мірою зумовлювалася традиційним прагненням польської влади дистанціюватися від Росії. Керівництво Польської держави, яке в основному представляло собою вихідців з опозиційної “Солідарності”, традиційно бачило у РФ країну з непередбаченим політичним розвитком та міцними імперськими традиціями, здатну дестабілізувати ситуацію в регіоні. Вони виступали за обережний і обмежений діалог із Москвою. Тому зовнішньополітичному відомству належало зафіксувати такий стан речей, який би встановлював, що Польща вже за жодних обставин не буде у сфері російських інтересів¹⁴. І лише після цього можна було вибудовувати більш активну зовнішню стратегію. У цьому контексті євроатлантична інтеграція була одним з елементів політики безпеки.

У зазначений період Росія була одним із головних партнерів РП на Сході, а економічні відносини держав активно розвивалися. Чи не найважливішим напрямком реалізації цієї політики стало співробітництво в енергетичній галузі. Польща була потужним споживачем російських енергоносіїв та одночасно важливим їх транзитером до країн Західної Європи. У той же час ставало все зрозуміліше, що стратегічні інтереси держав не збігаються: різні плани Польщі та Росії щодо регіонального простору спільного сусідства (особливо України та Білорусі), названих Росією “близьким закордонням”, неоімперські тенденції в російській зовнішній політиці, що виявлялися відносно Польщі у спробах обмеження суверенних рішень її органів влади (наприклад, вступ у НАТО), різниця в інтерпретації історії. Розбіжності між Польщею та Росією підсилювалися відмінною цивілізаційною належністю (історичною, культурною, релігійною). Тому відверте прагнення поляків до поєднання зі західною цивілізацією спричиняло в Росії, навіть у політиків із проєвропейською орієнтацією, брак розуміння чи, навіть, роздратування¹⁵. Вказані проблеми визначили характер двосторонніх відносин і на наступні роки.

Необхідно зазначити, що польська влада прагнула вибудовувати здебільшого нейтральну зовнішню стратегію у двосторонніх відносинах, водночас намагаючись

¹⁴ Onyszkiewicz J. Polska polityka wschodnia. – S. 68.

¹⁵ Fedorowicz K. Stosunki polsko-rosyjskie w polskiej polityce wschodniej (1991–2001) / Krzysztof Fedorowicz // Sprawy Wschodnie. – 2004. – Nr 1(5) – S. 39.

максимально відстоювати національні інтереси. Конфронтаційною була радше позиція Москви. Однак якщо бажання Польщі вступити в НАТО визнавалося як таке, що категорично суперечить російським національним інтересам та створює загрозу безпеці держави, то претензії проти інтеграції РП у ЄС були менш категоричними¹⁶. РФ сподівалася, що заангажованість проблемами вступу в ЄС країн ЦСЄ може затримати їх форсоване просування на шляху до Альянсу. Водночас коли ці надії не справдилися, Росія з початку 2000-х років почала наголошувати, що подальша євроінтеграція несе загрозу її інтересам, вимагаючи поступок від ЄС і в цьому питанні. Однією із центральних вимог, на виконанні яких наполягала Росія, була також реалізація особливої стратегії відносин між Союзом та Калінінградською обл. РФ. Російське керівництво намагалося не допустити будь-яких негативних наслідків, до яких могло призвести перетворення найбільш західної області федерації у відособлений від решти території анклав, формуючи вимоги прокладання через територію Литви і Польщі спеціальних “транспортних коридорів”¹⁷.

Російська дипломатія виступала за збереження наявної архітектури відносин на теренах ЦСЄ, сформувавши суть своєї політики в тому, щоб держави регіону не перебували під впливом ні НАТО, ані Росії. Міністерство зовнішніх справ (МЗС) РФ, намагаючись заблокувати поступ колишніх країн Варшавського договору в НАТО, розповсюдило заяву про те, що співпраця Росії з Північноатлантичним альянсом набагато вагоміша для європейської безпеки, ніж приєднання нових членів. Погрози також стосувалися можливості замороження співпраці поміж РФ і НАТО, оскільки розширення останнього розглядалося однозначно антиросійським актом¹⁸. Так країнам регіону відводилася роль т. зв. “сірої зони” між Сходом і Заходом¹⁹. Загалом Москва не бачила, зокрема у Варшаві, рівнозначного партнера. А тому особливістю зовнішньої політики Росії було те, що вона прагнула всі спірні питання щодо ЦСЄ вирішувати безпосередньо із Заходом, не особливо рахуючись із країнами регіону. Однак непохитна позиція польської влади щодо вступу країни до Альянсу засвідчила, що, незважаючи на те, що Росія розглядалася як важливий політичний партнер на Сході, Варшава рішуче заперечувала проти можливості втручання Кремля в питання її геополітичного вибору. Водночас західні країни чітко дали зрозуміти, що РФ не має і не матиме права вето в питаннях розширення, про що було наголошено на зустрічі міністрів закордонних справ НАТО 2 грудня 1993 р.²⁰.

В євроатлантичній інтеграції Польщі визначальними були позиція Заходу щодо подальшого розширення та готовність країни відповідати критеріям членства.

¹⁶ Чорна Н. Трансформація польсько-російських відносин у світлі реалізації Польщею стратегії інтеграції до Європейського Союзу / Н. Чорна // Україна–Європа–Світ: Міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / [гол. ред. Л. Алексієвсь]. – Тернопіль, 2010. – Вип. 4. – С. 85.

¹⁷ Kaczmarek M. Rosyjski dylemat w polityce zagranicznej Polski po 1999 roku / Marcin Kaczmarek, Wojciech Konończuk // Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania. Koncepcje. Realizacja / [red. nauk. Andrzej Gil i Tomasz Kapuśniak]. – Lublin; Warszawa, 2009. – S. 207.

¹⁸ Fedorowicz K. Stosunki polsko-rosyjskie w polskiej polityce wschodniej (1991–2001). – S. 42.

¹⁹ Бухарин Н. Россия – Польша: Опыт двадцатилетних отношений... – С. 15.

²⁰ Стосюцький С. Україна в зовнішній політиці Республіки Польща... – С. 73.

Російський чинник, що на початку 90-х сприймався як найбільша перешкода польському просуванню до НАТО, згодом почав відігравати другорядну роль. Програму інтеграції польські еліти реалізовували надзвичайно послідовно, незважаючи на зміну урядів і протести російської дипломатії. Це вдалося зробити в ситуації послаблення російських структур влади, яка в силу внутрішньополітичних протиріч й економічних негараздів на той момент не могла ефективно блокувати цей процес²¹.

Початково двозначна позиція західних держав у питанні розширення НАТО на Схід пояснювалася балансуванням між бажанням розвивати військово-політичний діалог із РФ і потребою збільшення стабільності та безпеки в регіоні ЦСЄ, яку міг гарантувати Північноатлантичний альянс. У цій ситуації провідну роль у просуванні концепції розширення блоку взяли на себе США, що представили стратегію майбутнього розширення НАТО, зрештою погоджену іншими країнами-членами: встановлювався принцип “відкритих дверей” для країн, які прагнули приєднатися і відповідали критеріям; лише країни-члени могли вирішувати долю кандидатів на вступ²². У практичній площині для Польщі це означало, що доля приєднання країни до Альянсу насамперед залежатиме від виконання нею своїх зобов’язань, а не від ставлення до цього РФ. Відповідно посилення позицій на головному стратегічному напрямі сприяло зміні акцентів у східному векторі зовнішньої політики. Політика РП стала більш прагматичною, що дозволило приділяти більше уваги відносинам на двосторонньому рівні. РП не випрацювала на адресу Кремля нових пропозицій, водночас у протидію політичному тиску Росії активізувала відносини з Україною. Зближення зовнішньополітичних позицій та формування польсько-українського стратегічного партнерства засвідчили, що Київ певною мірою може замінити Москву як головний партнер Варшави на Сході.

Польща намагалася довести, що її дії не спрямовані проти Росії, але впливають із відповідних потенційних загроз і нестабільності на Сході. Незважаючи на це, подальша практика показала, що російська сторона продовжувала заперечувати позицію Польщі щодо вступу в НАТО, й надалі пропонуючи модель регіональної безпеки на основі перехресних гарантій Альянсу і Росії. Такий підхід до проблеми показав, що у другій половині 90-х років у Польщі не було ніякої можливості формувати двосторонні відносини в іншій площині, ніж їх стабілізувати на відповідному рівні до моменту юридичного закріплення членства країни в Північноатлантичному альянсі²³.

Напруженість у польсько-російських відносинах залишалася до 1999 р., що позначилося не лише на політичному, але й економічному співробітництві. Однак факт польського вступу в Альянс та все активніша співпраця по лінії Росія–НАТО на рубежі тисячоліття спонукали обидві сторони до деякого перегляду їхніх відносин. Відновлення діалогу в більш прагматичній площині у 2002–2004 рр. збіглося

²¹ Cesarz Z. *Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej Polskiej po 1989 roku* / Zbigniew Cesarz // *Transformacja w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty* / [pod red. Andrzeja Antoszewskiego, Antoniny Kolodii i Krzysztofa Kowalczyka]. – Wrocław, 2010. – S. 347.

²² *Стосцький С.* Україна в зовнішній політиці Республіки Польща... – С. 73.

²³ Czachor R. *Miejsce Federacji Rosyjskiej w polskiej polityce wschodniej. Bilans 20-lecia* / R. Czachor // *Wrocławski Przegląd Międzynarodowy*. – 2011. – Nr 2. – S. 118–119.

з проголошеним у перший період президентства Володимира Путіна курсом на європеїзацію РФ, де Варшава могла стати прикладом успішної співпраці з країнами ЦСЄ, а також посилення координації Росії та Північноатлантичного альянсу в межах боротьби зі світовим тероризмом після подій 11 вересня 2001 р. у США.

Налагодження та інтенсифікація міждержавного співробітництва з Україною розглядалися як один із важливих напрямів діяльності польської дипломатії на Сході. У Польщі вбачали в нашій державі вагомий чинник регіональної й загальноєвропейської стабільності. РП хотіла бачити Україну стабільною, демократичною і в тісному зв'язку зі Заходом²⁴. Головною причиною такого підходу було переконання, що незалежна Україна фактично мала становити своєрідний буфер, що відділяв Польщу та Європу від Росії. Її потенціал і геополітичне становище повинні були запобігати поверненню РФ до проведення імперіалістичної політики, що вважалося найгіршим сценарієм розвитку подій на Сході. Крім цього, офіційно проголошений курс інституалізації відносин зі структурами НАТО і ЄС спрямовував відносини двох держав у русло реалізації загальної зовнішньополітичної мети. Водночас Україна на початку незалежності, в умовах загострення українсько-російських конфліктів та прохолодного ставлення Заходу, потребувала надійного союзника на шляху просування у напрямі Європи. Отже, геополітичний чинник став важливою складовою польсько-українського зближення²⁵.

У процесі формування політики Польщі щодо України потрібно говорити про різні рівні інтенсивності й динаміки двостороннього діалогу. Насамперед, активність Варшави була спрямована на поглиблення відносин із Заходом. У квітні 1994 р. РП подала офіційну заявку на вступ до ЄС, а також проводила тісну співпрацю з НАТО через долучення до численних програм Альянсу. До того ж після приходу в кінці 1993 р. польських лівих до влади, вони спробували певною мірою розвинути добросусідські відносини з Росією, висловлюючи погляди щодо різних рівнів реалізації національних інтересів у співпраці зі східними партнерами. Як результат, у певні періоди серед стратегічних пріоритетів зовнішньополітичного курсу РП українсько-польське співробітництво відходило на другий план. Сприяв такій позиції і брак чіткої геостратегічної визначеності зовнішньої політики нашої держави, що полягало у формуванні концепції “багатовекторності”. Тобто європейський та євроатлантичний вектори української зовнішньополітичної стратегії були не домінантними, а лише одним із напрямів такої діяльності.

Прикладом може бути ставлення України до питання розширення Північноатлантичного альянсу, в якому позиція української сторони залишалась суперечливою. З одного боку, висловлювалося зацікавлення в розширенні взаємодії з євроатлантичними структурами, а з іншого, – зважаючи на позицію РФ, яка різко висловилась проти розширення НАТО на Схід, Україна починає балансувати на межі Захід–Схід, займаючи обережну позицію у цьому питанні. Київ побоювався,

²⁴ Гуцуляк І. Еволюція польсько-українського стратегічного партнерства / І. Гуцуляк // *Zeszyty Naukowe Doktorantów. Litwa – Rosja – Ukraina – Polska*. – Toruń, 2007. – № 1. – S. 165.

²⁵ Драус Я. Дослідження польсько-українських стосунків у 1991–2008 роках: нарис проблематики / Ян Драус; пер. з пол. Є. Сінкевича // *Чорноморський літопис*. – 2010. – Вип. 1 – С. 33.

що приєднання Польщі до євроатлантичних структур перетворить Україну на буферну зону у протистоянні Росії і НАТО. У цьому контексті, намагаючись зменшити вплив РФ шляхом розбудови нового безпекового ландшафту в регіоні, українська сторона запропонувала до реалізації РП т. зв. “план Кравчука”, представлений у лютому і травні 1993 р., який передбачав створення певного роду зони безпеки та стабільності в Центральній-Східній Європі з об’єднанням держав Центральної Європи, країн Балтії, європейських країн СНД (крім Росії)²⁶. Ця пропозиція не одержала підтримки Польщі, яка вбачала у формуванні регіональних безпекових структур суперечність стратегічному вибору Польщі щодо отримання членства в НАТО. Варшава ставила на перше місце співпрацю із західними країнами, що гарантувало підтримку трансформаційних процесів у країні і пришивидчувало процес прийняття її до НАТО та ЄС, а також взаємодію з країнами Вишеградської групи (Чехією, Угорщиною, Словаччиною), що поділяли її стратегічні цілі²⁷.

З 1994 р. відбувається поступове потепління у двосторонньому діалозі, зокрема й у питаннях безпеки. Позиція Варшави щодо активізації відносин була пов’язана зі зменшенням критики з боку західних країн України після ліквідації ядерного арсеналу та її прогресом у відносинах із НАТО. З приходом до влади в Україні Леоніда Кучми вдалося покращити відносини з Росією, що дало змогу розпочати двосторонній діалог, а згодом перейти й до конкретних військових завдань у взаємодії з НАТО. Україна першою з країн СНД у лютому 1994 р. приєдналася до програми НАТО “Партнерство заради миру”. Заяву українського Президента на саміті керівників європейських країн щодо проблем розширення ЄС та НАТО, що відбувався в червні 1996 р. у м. Ланьцут в Польщі, про відсутність намірів протистояти розширенню блоку на Схід, щобільше, наголос на тому, що вступ РП до Альянсу відіграє позитивну роль у формуванні безпеки в Центральній-Східній Європі та для України, позитивно сприйняла як польська дипломатія, так і Захід. Зокрема Президент РП Александр Квасневський рішуче підтримав підписання угоди “Україна–НАТО” на зразок тої, що планувалася до підписання з Росією. Однак значною перешкодою на шляху повноцінного партнерства Києва з Північноатлантичним альянсом було питання розміщення ядерної зброї на території нових членів. Польща розуміла занепокоєння України, яка перед цим добровільно позбулася третього у світі за розміром ядерного арсеналу, однак не могла погодитися на те, щоби треті країни могли впливати чи ставити умови НАТО у процесі розширення. Зрештою, після заяви Північноатлантичної ради 10 грудня 1996 р. про

²⁶ *Максак Г.* Україна–Польща. Історія двосторонніх відносин у контексті глобальних та регіональних питань безпеки / Г. Максак // Українська призма. Між стратегічним партнерством і безпекою. – Київ, 2013. – С. 18–19; *Gibas-Krzak D.* Polsko-ukraińskie partnerstwo polityczne – przeszłość, teraźniejszość i przyszłość (1991–2009) / Danuta Gibas-Krzak // *Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne.* – 2009. – Nr 6. – S. 263.

²⁷ *Гевко В.* Україна і Республіка Польща: від багатосторонньої співпраці до стратегічного партнерства / В. Гевко // Україна–Європа–Світ: міжн. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / [гол. ред. Л. М. Алексієвць]. – Тернопіль, 2010. – Вип. 5: у 2 ч.: Україна–Європа–Світ: історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку: міжн. зб. наук. праць на пошану проф. М. М. Алексієвця. – Ч. 1. – С. 141.

відсутність у НАТО планів та потреби розмішувати ядерний арсенал на території нових країн-членів, порозуміння вдалося досягти і в українсько-польському діалозі. Компроміс було підтверджено в комюніке за результатами засідання Консультативного Комітету Президентів (ККП) України й Польщі, що відбулося за участю глав держав 23 січня 1997 р.²⁸ Відтак 9 липня 1997 р. у Мадриді між Україною та НАТО підписано Хартію про особливе партнерство, яка виводила відносини нашої держави з Північноатлантичним альянсом на новий рівень і дозволяла Україні долучатися до миротворчих операцій НАТО, а також безсумнівно вплинула на зближення інтересів України та Республіки Польща у сфері безпеки. Так у ставленні до просування Альянсу на Схід, що було одним зі стратегічних завдань зовнішньої політики РП, позиції сусідніх держав поступово зближувалися.

Як уже було зазначено, в геополітичній площині та питаннях безпеки Польща робила ставку на співробітництво та підтримку США. Польське керівництво вважало політичний діалог і військову співпрацю з цією країною одним із головних пріоритетів. Опираючись на стратегічний союз із Вашингтоном, Варшава сподівалася зміцнити свої позиції в Європі, зокрема у відносинах з країнами ЦСЄ посісти місце регіонального лідера і посередника між ними та Заходом. Ще вагомішим було те, що польську східну політику щодо підтримки незалежності колишніх радянських республік відносно Росії підтримували Сполучені Штати. Така позиція загалом відрізнялася від ставлення основних країн ЄС (Франції та Німеччини), які до польських ініціатив співпраці, зокрема з Україною, ставилися здебільшого негативно, використовуючи формулу “Росія перш за все”²⁹. Загострення розбіжностей між Росією і США щодо безпекових проблем центрально-східного регіону посилили зацікавлення останньої українськими проблемами, а також зміцнили роль нашої держави в якості стабілізаційного чинника в побудові нової системи безпеки у ЦСЄ³⁰.

Новий проєвропейський курс української політики було закріплено під час офіційного візиту Л. Кучми до Варшави 25–26 червня 1996 р. У ході зустрічі відбулося підписання Спільної декларації Президента України і Президента Республіки Польща, де чітко була сформульована ідея розвитку стратегічного партнерства між країнами³¹. Важливим для нашої держави було те, що це партнерство мало ґрунтуватися “на спільних європейських інтересах”, а також, що “Україна і Республіка Польща надаватимуть собі взаємну підтримку у прагненні якнайшвидше інтегрува-

²⁸ *Стоєцький С.* Україна в зовнішній політиці Республіки Польща... – С. 81.

²⁹ *Борисов Д.* Східна політика Польщі у контексті розширення ЄС. Відносини з Росією, Україною, Білоруссю: порівняльний аналіз / Д. Борисов, Я. Тимків // *Droga Ukrainy. Międzynarodowa konferencja naukowa* (Katowice, 20–30 października 2003 r.). – Katowice, 2004. – С. 41.

³⁰ *Стрільчук Л.* Польща – Україна: шлях від добросусідства до стратегічного партнерства (кінець XX – початок XXI століття) / Л. Стрільчук // “Гілея: науковий вісник”: зб. наук. праць. – Київ, 2014. – Вип. 85 – С. 44.

³¹ Спільна декларація Президента України і Президента Республіки Польща від 25.06.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616_088 (дата звернення 08.03.2016).

тися в європейські політичні та економічні структури, а також структури безпеки”³². Отже, європейський вектор української зовнішньої політики поступово перетворювався на пріоритетний, а курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію ставав головною стратегічною метою. Враховуючи зацікавленість Польщі в європейській і євроатлантичній інтеграції України, польські політичні еліти прагнули допомогти їй у поглибленні відносин із західними структурами, як у межах загальноєвропейської інтеграції, так і з прилученням до регіональної співпраці. Серед країн регіону РП послідовно виступала в підтримку України на шляху європейської інтеграції, допомагала у проведенні інституційних перетворень та ринкових реформ. Польща активно сприяла бажанню України приєднатися до регіональної організації Центральноєвропейської ініціативи, а також розпочати конкретну співпрацю зі субрегіональним формуванням – Вишеградською групою. За підтримки польського уряду в червні 1994 р. Україна підписала Угоду про партнерство та співробітництво з Європейським Союзом, а згодом, у вересні 1995 р., стала членом Ради Європи³³. Водночас потрібно констатувати, що, незважаючи на численні політичні заяви про вірність України європейському вибору й формальні кроки української влади в цьому напрямі, зовнішньополітичний курс у цілому не знайшов логічного продовження у практичній площині. Щобільше, українська дипломатія відзначалася політикою балансування між Заходом і Росією, відповідно до тогочасної внутрішньополітичної кон’юнктури: проголошувалися гасла постійного, тимчасового чи активного нейтралітету й позаблоковості, європейської і євроатлантичної інтеграції при збереженні стратегічного партнерства з Росією, курсу “до Європи разом з Росією”, поглиблення інтеграційних процесів на пострадянському просторі (ЄврАзЕс і СЕП) тощо³⁴.

Незважаючи на це, офіційна Варшава продовжувала підтримувати Київ у процесі зближення з НАТО. Зміна загальної геополітичної ситуації у світі після терактів у США 11 вересня 2001 р. і формування нових відносин між Північноатлантичним альянсом та Росією сприяли також посиленню співпраці по лінії Україна–НАТО. Так на засіданні РНБОУ 23 травня 2002 р. було ухвалено проєкт стратегії відносин з Альянсом, що передбачав кінцевою метою повноцінне членство в ньому. Крім цього, 19 червня 2003 р. Верховна Рада України прийняла Закон “Про основи національної безпеки України”, що визначав одним з основних пріоритетів державної політики у сфері національної безпеки набуття членства в НАТО³⁵. Рішення України в майбутньому інтегруватися в Організацію Північноатлантичного договору загалом позитивно сприймалося на Заході, а також відповідало духу українсько-польського стратегічного партнерства. Польща активно виступала за впровадження в Альянсі принципу “відкритих дверей” щодо країн

³² Там само.

³³ Чорна Н. Польсько-українські відносини в контексті інтеграції Польщі до НАТО та ЄС / Н. Чорна // Україна–Європа–Світ. – Тернопіль, 2009. – Вип. 2. – С. 152.

³⁴ Віднянський С. Еволюція зовнішньої політики України (1991–2006 рр.) / С. Віднянський, А. Мартинов // Український історичний журнал. – 2006. – Вип. 4 (№469). – С. 38.

³⁵ Закон “Про основи національної безпеки України” № 964-IV від 19.06.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення 20.03.2016).

Центрально-Східної Європи, зокрема й України. Польські експерти консультували українську сторону в межах роботи Комісії “Україна–НАТО” і допомагали в підготовці дорожньої карти у двосторонніх відносинах – Плану дій “Україна–НАТО”, а крім цього, польський уряд послідовно виступав за приєднання нашої держави до Плану дій щодо членства в НАТО (ПДЧ).

Однак можливості підтримки Польщею України на її шляху до НАТО суттєво обмежувались непослідовністю українського керівництва на зовнішній арені та недотриманням демократичних стандартів у внутрішній політиці. Вбивство журналіста Георгія Гонгадзе, в якому підозрювалось вище керівництво країни, “касетний скандал” і звинувачення у продажу Іраку радіолокаційних комплексів “Кольчуга”, попри ембарго, встановлене Радою Безпеки ООН, спричинили міжнародну ізоляцію Л. Кучми. Поряд із цим, відставка “реформаторського” й “прозахідного” уряду Віктора Ющенка та розгляд варіантів приєднання до угоди про формування Єдиного економічного простору (СЄП), пропагованого Росією, свідчили щонайменше про сповільнення євроінтеграційного курсу.

Невизначеність зовнішньополітичної стратегії Української держави на рубежі ХХ–ХХІ ст., гальмування реформ, політична криза в Україні та її негативний вплив на міжнародний імідж нашої держави, а також неврегульованість питання спільного історичного минулого обох держав (зокрема питання подій на Волині 1943 р., проблема військових поховань тощо), призвели до того, що динаміка українсько-польських відносин після інтенсифікації в 1996–1999 рр. зазнала певного спаду. За таких обставин частина польської політичної та інтелектуальної еліти вважала сумнівною доцільність подальшого поглиблення українсько-польських відносин, а український напрям у закордонній політиці Польщі було схарактеризовано як “політичний романтизм”. Підґрунтям таких тверджень стали побоювання, що інтенсивний діалог Варшави і Києва в умовах політичної невизначеності позиції України може загальмувати поступ РП до ЄС. Активне лобіювання Польщею інтересів нашої держави не лише не здобуло підтримки, а й відверто негативно сприймалося окремими членами Євросоюзу, зокрема Німеччиною, Францією, Італією та іншими, що продовжували вважати Україну сферою впливу РФ. Водночас у Польщі теж існували побоювання щодо можливого повороту Києва в бік Росії, адже українське керівництво неодноразово декларувало прагнення до поглиблення соціально-економічної і політичної співпраці з північним сусідом. У такій ситуації спостерігається переорієнтація РП на вирішення внутрішніх проблем держави, а також висловлювалися погляди, що Польщі треба уникати будь-яких офіційних зобов’язань щодо всебічної підтримки України в її інтеграції у ЄС і євроатлантичні структури.

Одержання політичних гарантій Польщею від ЄС щодо майбутнього членства в разі виконання політичних та економічних умов сприяли швидкому просуванню країни у цьому напрямі. Водночас українська влада, демонструючи в цілому позитивне ставлення до цього процесу, наголошувала також і на тих викликах, які потенційно могли негативно позначитись, зокрема економічних, на відносинах

держав і транскордонному співробітництву. У перспективі східний кордон РП мав стати кордоном ЄС, та польська влада прагнула, щоб він не став цивілізаційним бар'єром³⁶. Польська дипломатія відзначала, що приєднання Польщі до ЄС матиме загалом позитивні наслідки для України й українсько-польської співпраці, адже тоді вона зможе підтримувати євроінтеграційні прагнення нашої держави вже в якості повноправного члена. Зокрема, як тоді відзначив відомий американський політолог польського походження Збігнев Бжезінський в інтерв'ю польським медіа: “Україна повинна відчувати, що західні сусіди вважають її частиною Європи і що, незважаючи на труднощі, вона може піти дорогою, подібною до Польщі. У протилежному випадку там може повторитися білоруський сценарій”³⁷. На початку 2003 р. польська дипломатія виступила з ініціативою опрацювання “східного виміру” політики Європейського Союзу, який містив би і концепцію особливих відносин з Україною. Пропозиції Польщі охоплювали необхідність чіткого визначення перспективи членства в ЄС для України, а також негайного надання Україні статусу країни з ринковою економікою³⁸. Поряд із цим польській дипломатії довелося не раз констатувати брак помітних успіхів у процесі політичних та економічних реформ в Україні, що додавало інертності українсько-польським відносинам.

Складністю та неоднозначністю відзначалися польсько-білоруські відносини. В інтересах РП було успішне проведення демократичних реформ та політичне й економічне унезалежнення РБ від впливів Росії³⁹. Та попри це протягом тривалого часу Польщі не вдавалося випрацювати щодо Білорусі однозначної політичної лінії. Уже перші зовнішньополітичні контакти засвідчили складність у налагодженні двосторонньої взаємодії, оскільки владні білоруські еліти, що раніше були тісно пов'язані із союзним керівництвом, у більшості ситуацій прагнули враховувати думку Москви. Не менш важливим був і той факт, що як провладні, так і частина опозиційних сил не бачили перспективи зближення з Польщею, вважаючи, що це загрожуватиме колонізацією населення на Заході країни. Іншим елементом, який погіршував розвиток польсько-білоруського співробітництва була тенденція до посилення авторитарного управління в РБ, зокрема після обрання у липні 1994 р. Президентом РБ Олександром Лукашенком та проведення в листопаді 1996 р. референдуму із внесення змін до Конституції, які значно розширювали повноваження президента⁴⁰.

³⁶ *Ільчук І.* Формування українсько-польських політичних відносин на рівні стратегічного партнерства (1994–1999 рр.) / І. Ільчук // Наукові записки ТНПУ ім. Володимира Гнатюка. Серія: Історія / [за заг. ред. проф. І. Зуляка]. – Тернопіль, 2014. – Вип. 2. – Ч. 2. – С. 134.

³⁷ *Bosacki M.* Uwierzmy w Ukrainę / M. Bosacki // *Gazeta Wyborcza*. – 1998. – 10 października.

³⁸ *Киридон А.* Україна – Республіка Польща: етапи, реалії та перспективи відносин / А. Киридон // Зовнішні справи. – 2013. – № 11. – С. 20.

³⁹ *Fedorowicz K.* Polityka Polski wobec Białorusi / Krzysztof Fedorowicz // *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania. Koncepcje. Realizacja* / [red. nauk. Andrzej Gil i Tomasz Kapuśniak]. – Lublin; Warszawa, 2009. – S. 238.

⁴⁰ *Тихомиров А.* Отношения Беларуси с соседними государствами Центральной и Восточной Европы (Польшей, Литвой, Латвией) в 1991–2001 гг. [Електронний ресурс] / А. Тихомиров. – Режим доступу: http://library.by/portalus/modules/belarus/print.php?subaction=showfull&id=1141347534&archive=1291800676&start_from=&ucat=20& (дата звернення 22.06.2015).

На початку 90-х років ХХ ст. білоруська влада обережно визнала можливість майбутньої інтеграції до європейських структур. У той же час у Польщі констатували потребу підтримувати демократичні прагнення Білорусі на шляху до Європи. Із часом стало зрозуміло, що польська сторона не повністю розуміла тодішню ситуацію в Білорусі. Найчастіше це було пов'язано з відсутністю чіткої основи для політичного діалогу, обумовленою різновекторністю білоруської зовнішньої політики та стійким прагненням керівництва до зближення з Росією⁴¹. Польща свої відносини з РБ прагнула побудувати, як і у випадку України, на протидії російським впливам, сприяючи західному вектору зовнішньополітичних дій Білорусі. Однак білоруська влада своє геополітичне становище розглядала в якості посередника між Сходом та Заходом, і щодо взаємин із Москвою ідеальне вирішення ситуації вбачала у проведенні “політики рівноваги”⁴².

Примітно, що “політику рівноваги” білоруське керівництво проводило достатньо умовно. На практиці Білорусь однією з перших долучилася до реінтеграційних процесів на пострадянському просторі. Особливо занепокоїло польський уряд приєднання РБ у грудні 1993 р. до Договору про колективну безпеку (згодом ОДКБ (Організації договору про колективну безпеку)), який Росія намагалася подавати як реальну альтернативу НАТО в регіоні.

Вагомим чинником, що призвів до загострення у двохсторонніх відносинах, стали плани розширення Північноатлантичного альянсу на Схід та прагнення Польщі долучитися до цього процесу. У 1993 р., коли офіційна Варшава почала здійснювати рішучі кроки з метою вступу до НАТО, Міністерство закордонних справ РБ виступило з критикою таких дій, наголошуючи, що мілітаризована Польща може становити загрозу національній безпеці країни. Така позиція посилювалася загалом стереотипним і негативним ставленням більшості білоруського суспільства до Альянсу. У масовій свідомості білорусів домінувала радянська ідеологія, сформована в часи “холодної війни”, згідно з якою блок НАТО асоціювався з “імперіалістичною загрозою”⁴³. Білоруська сторона вирішення цієї проблеми вбачала у продовженні консультацій як на двосторонньому рівні, так і можливого залучення НАТО та Росії у переговорний процес.

Водночас у військово-політичній сфері в 1991–1993 рр. відносини між Північноатлантичним альянсом та РБ поступово розвивалися. Головними напрямками цієї співпраці, що підтримувала і Варшава, було забезпечення виконання Мінськом договорів про скорочення озброєнь, зокрема повного виведення ядерної зброї з її території, заходи щодо роз'яснення політичним елітам та суспільству мети й завдання НАТО в нових умовах⁴⁴. Розглядалося питання приєднання у квітні 1994 р.

⁴¹ Czachor R. Miejsce Republiki Białoruś w polskiej polityce wschodniej. Bilans dwudziestolecia / Rafał Czachor // Wrocławski Przegląd Międzynarodowy. – 2011. – Nr 2. – S. 135.

⁴² Czachor R. Polityka zagraniczna Republiki Białoruś w latach 1991–2011: studium politologiczne / Rafał Czachor. – Polkawice, 2011 – S. 74–75.

⁴³ Русакович А. Основные проблемы взаимоотношений между Республикой Беларусь и Организацией Североатлантического договора в 1990-х гг. / А. Русакович // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2003. – № 2. – С. 42.

⁴⁴ Русакович А. Основные проблемы взаимоотношений между Республикой Беларусь и

Білорусі до програми Альянсу “Партнерство заради миру”, в якій уже з лютого 1994 р. брала участь Польща, однак воно було відкладене через підготовку і проведення президентських виборів у країні.

Польсько-білоруські відносини стали погіршуватися починаючи з 1994 р., що мало під собою як внутрішню, так і зовнішню складову. Так, значний відбиток на розвиток співпраці наклали внутрішньополітичні зміни в обох країнах. Сформована після виборів у польському Сеймі коаліція Об’єднання демократичних лівих сил (SLD) і Польської народної партії (PSL) наголошувала на стриманості у взаєминах із РБ. У зв’язку з чим уряд В. Павляка критикували за спроби встановити особливі відносини з РФ та паралельне припинення активної закордонної політики щодо України і Білорусі⁴⁵. Водночас після перемоги на президентських виборах у РБ 1994 р. О. Лукашенко визначив головним пріоритетом політичну й економічну інтеграцію з Росією. Ці події також збіглися з початком трансформації в НАТО, коли на Брюссельському саміті було прийнято рішення про відкритість блоку для приєднання нових країн ЦСЄ. Це передовсім спричинило негативну реакцію з боку Росії. Нове білоруське керівництво, що прагнуло йти у фарватері російської політики, виступило проти розширення Альянсу на Схід та ініціювало створення в регіоні ЦСЄ без’ядерної зони безпеки. Серед чинників, що змушували Білорусь протистояти розширенню НАТО, а відтак і планам Польщі долучитися до організації, було побоювання, що розташування країни на кордоні двох силових геополітичних полюсів призведе до її перетворення у буферну зону, і в разі загострення відносин між Альянсом та Росією вона неодмінно була би втягнутою у конфронтацію⁴⁶. Польська дипломатія, намагаючись заспокоїти Мінськ, наголошувала, що вступ країни до НАТО – це лише елемент побудови загальноєвропейського ландшафту безпеки і не спрямований проти інших держав. У відповідь білоруські очільники, погоджуючись із правом суверенних держав самим визначати інтеграційні плани, категорично відкидали форсований вимір майбутнього розширення, наполягаючи на продовженні двосторонніх та багатосторонніх консультацій з метою врахування тих зауважень, котрі непокоїли Білорусь, зокрема можливості розміщення на території Польщі ядерної зброї⁴⁷.

Проблема розширення Північноатлантичного альянсу стала сентенцією польсько-білоруських відносин. Геостратегічні цілі РП і РБ суттєво розійшлися, а це призвело до згортання двосторонньої співпраці й переходу Польщі до політики “критичного діалогу”. Критиковано порушення демократичних свобод і прав людини в Білорусі, водночас, на противагу США та ЄС, РП уникала повної міжнародної ізоляції білоруського керівництва, намагаючись проводити політику

Организацией Североатлантического договора в 1990-х гг. – С. 43.

⁴⁵ *Бориняк О.* Польсько-білоруські відносини (1991–2004 рр.): дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.02 / Бориняк Олег Константинович. – Львів, 2011. – С. 55.

⁴⁶ *Бориняк О.* Польсько-білоруські відносини в контексті розширення НАТО на Схід (90-ті рр. XX ст.) / О. Бориняк // *Studia politologica Ucraino-Polona*. – 2011. – Вип. 1. – С. 61.

⁴⁷ *Русакович А.* Основные проблемы взаимоотношений между Республикой Беларусь и Организацией Североатлантического договора в 1990-х гг. – С. 47.

захисту своєї національної меншини на території країни та підтримувати опозицію у переговорах із владою⁴⁸.

У цій ситуації білоруське керівництво та більшість населення виступали за тісний союз і стратегічне партнерство з Росією, що вилилось у підписання 2 квітня 1996 р. в Москві договору з РФ про Союз Росії і Білорусі. Як результат, інтенсифікація інтеграційних білорусько-російських зв'язків призвела до того, що польсько-білоруський конфлікт лише поглиблювався, а темпи співробітництва як у політичній, так і економічній сфері знижувалися. Мінськ поступово ставав виразником тих геополітичних ініціатив Кремля щодо проблем безпеки у ЦСЄ, які російська влада з тих чи тих мотивів не могла озвучувати сама⁴⁹. Зрештою, процес еволюції у ставленні білоруської влади до НАТО був тривалим та болючим, а також віддзеркалював відносини Альянсу і Росії. Водночас й після вступу Польщі у НАТО в 1999 р., на фоні загального погіршення відносин Білорусі із західними країнами, польсько-білоруські відносини характеризувалися напруженням та цілим комплексом невирішених проблем.

Отже, упродовж останнього десятиліття XX ст. та початку XXI ст., пройшовши складний шлях внутрішнього реформування і переоцінки системи національної безпеки, РП міцно закріпилася в західних інституціях. Кардинальні зміни в зовнішній політиці Польщі розпочалися у процесі розпаду Східного блоку та Радянського Союзу. Варшава чітко визначила для себе пріоритетність західного вектору розвитку і рухалась у цьому напрямі крок за кроком. Інтеграція в європейські та євроатлантичні структури стала для Польщі стратегічною метою закордонної політики й важливим геополітичним вибором. Крім питань інтеграції в НАТО і ЄС, Польща концентрувала увагу на формуванні стратегічного партнерства із США й розвитку відносин зі субрегіональними формуваннями (Веймарським трикутником, Вишеградською групою) як своїми головними зовнішньополітичними та економічними партнерами. Політична підтримка західних держав і чітка інтеграційна програма польського керівництва дозволили Польщі за цей період досягнути стратегічних цілей – стати повноправним членом НАТО та ЄС.

Східна політика Польщі була лише комплементарною до західного вектору, їй бракувало стратегічної ініціативи і вона вибудовувалась швидше як відповідь на геополітичну ситуацію в регіоні, насамперед пов'язану з політикою безпеки. У різні періоди на перший план виходили відносини з тими східними сусідами, співпраця з якими сприяла досягненню її національних інтересів.

Незважаючи на важливість політичного й економічного співробітництва, відносини з Росією були складними. Курс Польщі на інтеграцію в західні інституції від початку неоднозначно сприймався в РФ. Прагнучи приєднатися до НАТО, початково Варшава змушена була зважати на позицію Москви в цьому питанні, що активно виступала проти політики розширення Альянсу за рахунок країн ЦСЄ. Антагонізми, породжені неузгодженістю в поглядах на питання інтеграції Польщі

⁴⁸ Fedorowicz K. Polityka Polski wobec Białorusi ... – S. 244–247.

⁴⁹ Бориняк О. Польсько-білоруські відносини в контексті розширення НАТО на Схід (90-ті рр. XX ст.). – С. 61.

до Організації Північноатлантичного договору, призвели до зниження рівня двостороннього співробітництва.

Охолодження російсько-польських відносин відбувається на тлі українсько-польського зближення. Зі середини 1990-х років Польща починає позиціонувати двосторонні взаємини в контексті їх протидії політичному тиску Москви. Офіційна позиція України щодо незаперечення ані права Альянсу на розширення, ані права країн Центральної Європи приєднатися до нього, незважаючи на внутрішньополітичні дискусії та критичне ставлення Москви до цього питання, сприяла посиленню підтримки Польщею інтересів України на Заході. Вагомою засадою польської східної політики стало сприяння Україні в інтеграції в європейські організації. РП стала активним прихильником подальшого розширення НАТО, наголошуючи на тому, що це сприятиме покращенню стабільності та збільшенню зони безпеки в Європі.

РБ мала для Польщі значно менше геополітичне значення порівняно з Україною та Росією. Політика Білорусі, спрямована на військово-політичну інтеграцію з РФ, свідчила про протилежні геостратегічні цілі держав. Відповідно у ставленні до вступу Польщі в Північноатлантичний альянс і ЄС Мінськ неухильно йшов у фарватері політики Москви.

Отже, зовнішня політика на Сході з елементу досягнення стратегічних цілей європейської та євроатлантичної інтеграції трансформується у прагнення посилити свої позиції на міжнародній арені. РП як країна, що увійшла в західні структури, могла собі дозволити проводити більш амбітну східну політику, зокрема розігрувати карту регіонального лідера, посередника між Сходом і Заходом.